

УДК 327.323:305

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО ГЕНДЕРНОГО ПОРЯДКУ

Аліна Ювченко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01601*

Проаналізовано перспективи формування світового гендерного порядку. Розглянуто особливості трансформації локальних гендерних порядків та характеру світової політики в умовах становлення глобального гендерного порядку.

Ключові слова: гендерний порядок, світовий гендерний порядок, глобалізація, гендерна рівність.

Виявлення впливу глобалізації на гендерні відносини є однією з найбільш обговорюваних у сучасному науковому дискурсі проблем. Домінуючий дискурс глобалізації тривалий час було прийнято розглядати в термінах гендерної нейтральності. Діяльність головних акторів світової політики досліджували без урахування її наслідків на становище жінок та деяких чоловіків, а цих акторів – держави, *неурядові організації* (НУО), *транснаціональні корпорації* (ТНК), політичні рухи, економічні компанії, бізнес-структури – розглядали безвідносно до гендеру.

Однак, як зауважує професор соціології Нью-Йоркського університету Стоні Брук (Stony Brook University of New York) Майкл Кімел (Michael Kimmel), невдовзі аксіоматичним стає той факт, що людський розвиток, який не є гендерно маркованим, опиняється під загрозою [13]. Поступово стає зрозуміло, що адекватне бачення глобалізації вимагає виокремлення гендерного виміру глобалізаційних процесів та дослідження сутності трансформації гендерних відносин в умовах глобалізації.

І дійсно, глобалізацію сьогодні розглядають як процес, що має місце не лише у відношенні до націй, відносинах між націями, але й між статями. Адже чоловіки та жінки мають нерівний доступ до матеріальних та культурних ресурсів, розподілу матеріальних благ, політичного процесу та економічного розвитку [13].

Дослідження особливостей впливу глобалізації на становище жінок знайшло втілення в роботах Єлени Баллаєвої (Елена Баллаева), Кеті Е. Фергюсон (Kathy E. Ferguson), Саллі Енгл Меррі (Salle Engle Merry), Монік Міронеско (Monique Mironesko), Саскії Сассен (Saskia Sassen), Джоан Акер (Joan Acker). В їхніх працях всебічно розглянуто роль глобалізаційних процесів у входженні жінок у сферу економічних відносин, розширення політичної участі та впливу на прийняття політичних рішень.

Особливості світової політики з гендерних позицій є предметом дослідження Дж. Енн Тікнер (J. Ann Tickner), Синтії Елоу (Cynthia Enloe), Марисі Залевські

(Marysia Zalewski). Окрім того, слід підкреслити значення наукових пошуків Роберта Коннелла (R.W. Connell) та Майкла Кімелла (Michael Kimmel), чий дослідження феномену гегемонної маскулітності та концепту світового гендерного порядку заслуговують на особливу увагу в дослідженні ролі глобалізації у трансформації гендерних відносин.

Спектр проблем, які входять в об'єм дослідження гендерних аспектів глобалізації, є доволі широким, оскільки будь-які гендерні дослідження працюють за межами канонізованих категорій і мають міждисциплінарний характер [14, с. 278]. Російська дослідниця Є. Баллаєва, окреслюючи проблематику гендерних досліджень глобалізації, виокремлює чотири основні аспекти досліджень:

- ріст числа жінок, інтегрованих в економіку, але на гірших, ніж чоловіки, умовах;
- маргіналізація жіночої робочої сили;
- збільшення навантаження на жінок;
- одночасне розширення і зменшення можливості участі жінок у політичному житті [1].

Окреслені напрями відкривають перспективу дослідження широкого спектра питань – від становища жінок у національних економіках, їхньої ролі в державній та світовій політиці до проблеми трафікінгу та нерівномірного розподілу обов'язків у сім'ї. До того ж, як зауважує професор Кембриджського університету Геран Терборн, глобалізація змушує науковців оперувати іншими категоріями, які перетворює на центральні об'єкти трансформації та суб'єкти дослідження: жінки світу, діти світу, домогосподарства тощо [4, с. 36].

Однією з найцікавіших категорій аналізу є «світовий гендерний порядок». Таке поняття відображає як теоретичні аспекти глобалізації гендерних відносин, так і слугує інструментом вивчення явищ світової політики з гендерних позицій.

Введене в науковий обіг професором Австралійського університету (Australian University) Джилл Меттьюз (Jill Matthews) поняття «світовий гендерний порядок», на нашу думку, може бути слушно використане для дослідження особливостей трансформації гендерних відносин в умовах глобалізації. У подальшому поняття розвинуто у працях таких науковців, як Роберт Коннелл, Майкл Кімелл, Іріна Тартаковская (Ирина Тартаковская), які окреслили перспективу його використання в контексті дослідження зазначених проблем.

Джилл Меттьюз позначає світовим гендерним порядком історично сформовані моделі владних відносин між чоловіками і жінками [9, с. 343]. Професор Сіднейського університету (Sidney University) Роберт Коннелл трактує концепт світового гендерного порядку, виходячи із того, що кожне суспільство має власний гендерний порядок, а гендерні порядки окремих суспільств об'єднуються на глобальному рівні у світовий гендерний порядок.

Коннелл у роботі «Чоловіки та хлопчики» («The Men and the Boys») стверджує, що оскільки міжнародні відносини, міжнародна торгівля та глобальні ринки є аренами гендерної політики, незаперечним є факт існування світового

гендерного порядку, який тлумачиться як структура відносин, що поєднує гендерні режими інститутів та гендерні порядки локальних суспільств на світовій шкалі [7, с. 40–41].

Коннелл наполягає, що сучасні глобальні суспільства є історичним продуктом колоніального світу, і пов'язує формування світового гендерного порядку із формуванням гегемонної маскулінності – ідеального типу маскулінності, вираженого в рисах, які визначені як чоловічі (проте яким деякі чоловіки насправді не відповідають) і вбачають як такі, якими чоловіки повинні бути [6].

Коннелл стверджує, що вперше світовий гендерний порядок сформувався в період імперіалізму шляхом поширення європейських уявлень про гендерні відносини та гендерно-рольову поведінку. Колоніаторська ідеологія зазвичай означала певну насильницьку лібералізацію національних гендерних порядків (наприклад, в Індії чи мусульманських країнах), при цьому часто використовуючи «емансипаторську риторику» [2].

Сьогодні ж ми фактично спостерігаємо аналогічні процеси та трансформації у сфері гендерних відносин, адже глобалізація спершу передбачала лібералізацію існуючих локальних гендерних порядків та транзит західних ідей гендерної рівності.

Термін «світовий гендерний порядок» дедалі частіше починає фігурувати у дослідженнях науковців. Інтерпретація світового гендерного порядку відбувається з огляду на визначення гендерного порядку загалом, отож має широку сферу застосування.

Роберт Коннелл визначає гендерний порядок як історично складені владні відносини між чоловіками та жінками і розуміння фемінного та маскуліного [7]. Майкл Кімелл стверджує, що гендерний порядок відтворюється через гендерні ролі, в яких гендер не є просто властивістю індивіда, а властивістю інститутів та динамікою владних відносин між групами. Отож гендерний порядок виражає чоловіче домінування над жінками та домінування одних чоловіків над іншими (стосовно їхньої раси, сексуальності, етнічності, віку) [13].

Попри те, що в оригінальній роботі Коннелла поняття застосовано щодо аналізу процесу формування та трансформації гегемонної маскулінності за умов неможливості існування феномену гегемонної фемінності, в обсяг поняття все ж входять особливості трансформації жіночих гендерних ролей, оскільки «поняття маскулінності та фемінності є спорідненими та взаємопов'язаними в їх розумінні; маскулінність не існує поза межами протиставлення фемінності» [5, с. 57–58].

Російська дослідниця Анна Тьомкіна (Анна Темкіна) зазначає, що для гендерного порядку характерний нерівний розподіл благ і престижу за ознаками статі. Він закріплений в історично заданих зразках відносин між чоловіками та жінками, і всередині груп, визначених за ознакою статі [3].

Частиною гендерного порядку є:

- відношення влади (power);
- розподіл праці за статтю (production);

– катексис – емоційна та сексуальна сфера (cathexis) [6, с. 73–74].

Фактично гендерний порядок позначає історично обумовлений характер гендерних відносин та гендерних ролей, функціонування яких в соціальному житті, на думку Сандри Хардінг, обумовлено трьома чіткими процесами:

- приписуванням дуалістичних гендерних метафор різносторонньо сприйнятим дихотоміям;
- залученням цих гендерних опозицій до організації соціальної діяльності;
- примусовим розподілом соціальної діяльності між різними групами людей [5, с. 57].

Мова йде про дихотомію «приватне/публічне» і приписування жінкам та чоловікам чітко визначених гендерних ролей, що й обумовлює їхню нерівність у суспільстві, нерівномірний розподіл політичних, економічних та символічних ресурсів, а також формування специфічних гендерних структур та індивідуального гендеру [5, с. 57].

Поняття світового гендерного порядку спроможне відобразити усю сукупність трансформацій гендерних відносин, гендерних ролей, моделей гендерної поведінки як на локальному, так і на глобальному рівнях, які спричинені глобалізацією і відбуваються в умовах становлення глобального суспільства. До того ж, зазначеним терміном Коннел об'єднав такі поняття, як «гендерний режим», «гендерні практики», «гендерні відносини», які вживають різні автори на позначення локальних гендерних порядків, про трансформацію яких йдеться в умовах глобалізації [9, с. 344].

Тож використання поняття *світовий гендерний порядок* дійсно є перспективним. Та чи має перспективу власне світовий гендерний порядок?

Майкл Кімелл зазначає, що глобальне суспільство повинне бути гендерно рівним. Однак світовий гендерний порядок натомість є патріархальним у тому сенсі, що надає привілеї чоловікам перед жінками [7, с. 47]. І дійсно, глобальний ринок, мультинаціональна кооперація, транснаціональні геополітичні інститути (ООН, ЄС) та їхні ідеологічні принципи (економічний раціоналізм, індивідуалізм, ліберальний індивідуалізм) діють на основі гендерної логіки. Зростаюча нерегульована влада ТНК надає стратегічну владу певним групам чоловіків, навіть зважаючи на те, що мова глобалізації повинна бути гендерно нейтральною [13].

Глобалізація гендерного порядку відбувалась спершу у формі експорту західних ідей гендерної рівності у ті країни, які перебували в умовах демократичного транзиту, або ж виявили прагнення стати активними членами світової спільноти. Її метою було покращення становища жінок у сфері економіки, оплачуваної праці, політичної участі та переоцінка існуючої системи гендерних відносин. Наслідком цих процесів стало активне входження жінок в систему владних відносин, зростання економічного залучення та суспільно-політичної активності.

Однак з часом стало зрозуміло, що наслідки глобалізації є неоднаковими не лише для чоловіків та жінок, але передусім для жінок у різних країнах та регіонах. Незаперечним є той факт, що глобальні процеси сприяють

трансформації гендерних відносин як на Заході, так і на Сході. Проте ступінь та форми цих змін є неоднаковими в різних регіонах, що обумовлено наявністю культурних, релігійних, економічних і політичних традицій, які визначають статусні характеристики жінок та чіткі межі гендерно-рольової поведінки.

Як зауважує Іріна Тартаковская, «в умовах формування світового гендерного порядку колоніальний та постколоніальний світ (але значною мірою трансформуються саме країни «другого світу») виявились об'єктом для експорту інститутів північноамериканського типу: армій, державних структур, бюрократичних ієрархій, корпорацій, фінансових ринків, ринків праці, шкіл, законодавства, транспортних систем. Усі ці інститути мають свої гендерні режими. В міру того, як ці інститути поширюються, властиві їм типи маскулінності та фемінності також стають глобальними стандартами» [2].

Передбачали, що саме західні моделі гендерної рівності стануть тим стандартом, на основі якого відбуватиметься формування світового гендерного порядку. Коннелл вважає цілком зрозумілим той факт, що світовий гендерний порядок не є просто копією євро-американського гендерного порядку. Євро-американський гендерний порядок був змінений колоніалізмом, тому елементи інших культур також циркулюють глобально, але не мають настільки вагомого впливу [7, с. 43].

І дійсно, як наполягають професори Гавайського університету (University of Hawai'i) Кеті Е. Фергюсон та Монік Міронеско, глобальна модель суспільства виявляється насправді локальною, а сама глобалізація діє за схемою передачі ідей від більш розвинених та могутніх країн, потрапляючи до менш розвинених [11, с. 338].

До того ж, як зауважує Єлена Баллева, глобалізація видозмінює існуючі нерівності та ставить у центр питання зміни характеру влади та чоловічого домінування [1]. А самі ідеї гендерної рівності, прищеплені до певного національного ґрунту, зазнають суттєвих трансформацій внаслідок адаптації до існуючої системи цінностей та інститутів. Кеті Е. Фергюсон та Монік Міронеско слушно зауважують, що місцеві жителі не є просто пасивними реципієнтами експортованих із Заходу ідей та моделей поведінки, але дійсно активними учасниками, що інкорпорує західні практики у локальні форми буття [11, с. 336].

Поступове формування світового гендерного порядку похитнуло багато локальних гендерних порядків. Доволі часто ці коливання приводили до позитивних соціальних змін: знижувалося культурне домінування чоловіків, жінки отримували доступ в публічний простір і до вищої освіти. У багатьох країнах підвищилася терпимість до сексуальних меншин, і загалом розширився репертуар прийнятних моделей маскулінності і фемінності. Однак ці процеси спричинили протидію з боку тих соціальних груп, влада яких виявилася під загрозою, і вони виступили зі своєю контрполітикою, спрямованою на утвердження колишніх форм гендерної ієрархії. Отримав поширення своєрідний «маскулінний фундаменталізм», що виявляє себе в різних політичних рухах. Дуже часто «маскулінний фундаменталізм» поєднується з націоналізмом,

оскільки міжнародні контакти доволі обгрунтовано розглядають як джерело деструктивного впливу [6, с. 201].

Політика емансипації дійсно виявляється успішною у вирішенні багатьох проблем, пов'язаних з необхідністю досягнення гендерно справедливої глобалізації. Однак нерівні гендерні структури і далі стримують життєвий потенціал жінок, так само як і деяких чоловіків [5, с. 36], а характер самої глобалізації залишається патріархальним попри емансипаторські цілі. Гендерні ієрархії соціально конструюються і підтримуються структурами влади, які працюють проти участі жінок у прийнятті рішень, зокрема й у сфері зовнішньої політики та політики національної безпеки [5, с. 68].

І дійсно, становище жінок є периферійним не лише в межах окремих держав, але й на рівні світової політики, що зумовлює до її сегрегації за гендерною ознакою [5].

Інтенсифікація глобалізаційних процесів у 1990-х роках зумовлює до того, що НПО, міжурядові організації, жіночі рухи, які поряд з державами починають визначати політичний розвиток світу, спрямовують свою діяльність на усунення гендерної нерівності. До того ж, професор Університету Північної Каліфорнії (University of Southern California) Дж. Енн Тікнер наполягає, що залучення жінок змінює характер світової політики через розширення спектра тих питань, які ставлять на порядок денний і безпосередньо пов'язані із самими жінками.

Проте, як і у випадку із входженням жінок у політику, розширення їхньої участі у прийнятті рішень та активізація суспільно-політичної діяльності не завжди корелюються із реальними змінами у суспільстві. Скажімо, запровадження гендерного квотування в Індії сприяло швидкому зростанню кількості жінок в Парламенті. Оскільки ж парламентарями стають здебільшого жінки з вищих каст, дружини або доньки вже діючих парламентарів, характер політики стосовно жінок загалом не надто змінюється.

Вкрай часто можна зіштовхнутись з твердженням науковців, які наголошують на тому, що активізація діяльності жінок на глобальному рівні (в міжнародних організаціях, неурядових організаціях) зумовлює до лібералізації характеру міжнародних відносин, оскільки жінки надають пріоритетне значення вирішенню гуманітарних питань, і до того ж діють більш мирними методами, ніж чоловіки.

Доволі гостра дискусія з приводу цього питання розгорнулася між Френсісом Фукуямом та Енн Тікнер. Фукуяма у статті «Жінки та еволюція світової політики» («Women and the Evolution of World Politics») стверджує, що світ, яким керують жінки, був би зовсім іншим, подібним на постіндустріальний, або ж той, до якого західні суспільства рухаються. Коли жінки отримують владу у цих країнах, їхня політика, на думку Фукуями, стає менш агресивною та менш жорстокою. «Розвинені демократії мають схильність бути більш фемінізованими, ніж авторитарні держави, в термінах експансії жіночих привілеїв і участі жінок у прийнятті рішень» [12, с. 36].

Фукуяма наполягає на постійній фемінізації світу від моменту, коли жінки отримали право голосу. І, незважаючи на це, вважає, що чоловіки

відіграватимуть важливу роль, зокрема, і в міжнародних відносинах, де сила та агресія все ще затребувані. Тож маскулінна політика буде потрібна, навіть якщо її носіями будуть не обов'язково маскулінні лідери [12, с. 37].

Натомість Енн Тікнер у статті «Чому жінки не можуть керувати світом: міжнародна політика згідно з Френсісом Фукуямою» («Why women Can't Run the World: International Politics According to Francis Fukuyama») слушно зазначає, що дебати про агресивних чоловіків та мирних жінок відволікають увагу від тих питань, які феміністи вважають більш складними, зокрема прагнення викрити та зрозуміти недоліки соціоекономічного становища багатьох жінок, і зрозуміти чому жінки сьогодні так слабо представлені у світовій системі прийняття рішень [15, с. 4].

Барбара Еренрайх (Barbara Ehrenreich), відома феміністська дослідниця та американська політична активістка, долучаючись до дискусії, наполягає, що позиція стосовно мирності жінок та співвіднесення жінок у політиці із її лібералізацією, створює додаткові стереотипи щодо участі жінок у політиці, і є небажаною [10, с. 118].

У будь-якому разі «теоретизування з приводу переваг та недоліків жінок-управлінців чи дискусії стосовно агресивності чоловіків та жінок, мають мало спільного з тими формами дискримінації, з якими жінки зіштовхуються по усьому світі» [5, с. 14].

І навіть якщо наявність кореляції між ширшим залученням жінок до прийняття рішень та прийняттям цих рішень на користь жінок залишається суперечливою, розширюються дослідницькі перспективи. Відповідно, ґрунтовнішими стають відповіді на ті питання, які виникають в умовах трансформації локальних гендерних порядків та формування світового гендерного порядку.

Отже, світовий гендерний порядок не існує в завершеному стані, а втілюється на рівні тих трансформацій, які спричинені та уможливлені глобальними процесами. Формування світового гендерного порядку змінює як характер локальних гендерних порядків, в тому числі й на Заході, так і характер світової політики, оскільки завдяки включенню «гендеру» відбувається поступова переорієнтація політичного розвитку світу. Їхня трансформація покликана уможливити емансипацію жінок, хоча певною мірою спричиняє обмеження їхніх прав унаслідок глобалізації.

Отже, поняття *світовий гендерний порядок* може відобразити як теоретичні аспекти глобалізації гендерних відносин та наслідків трансформації локальних гендерних порядків для жінок, так і слугувати інструментом аналізу поточних подій світової політики з гендерних позицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Баллаева Е.* Гендер и глобализация: теория и практика международного женского движения / Е. Баллаева. – М. : МЦГИ – ИСЭПН РАН, 2003. – 292 с.

2. *Тартаковская И.* Маскулинность и глобальный гендерный порядок [Электронный ресурс] / И. Тартаковская; Гендер как инструмент познания и преобразования общества. – Москва, 2006. – Режим доступа : <http://www.gender.ru/pages/resources/publications/common/2006/01/32.php>.
3. *Темкина А.* Гендерный порядок: постсоветские трансформации (Северный Таджикистан) [Электронный ресурс] / А. Темкина; Гендер: традиции и современность. – Душанбе, 2005. – Режим доступа : http://www.gender-ehu.org/files/File/Temkina_tadj.pdf.
4. *Терборн Геран.* Глобализация и неравенство: проблемы концептуализации и объяснения / Геран Терборн // Социологическое обозрение. – 2005. – Т. 4. – № 1. – С. 31–62.
5. *Тикнер Дж. Е.* Мировая политика с гендерных позиций. Проблемы и подходы эпохи наступившей после «холодной войны» / Дж. Е. Тикнер – М. : Культурная революция, 2006. – 333 с.
6. *Connell R. W.* Masculinities: knowledge, power and social change / R. W. Connell. – Berkeley : University of California Press, 1995. – 285 p.
7. *Connell R. W.* The Men and the Boys / R. W. Connell. – Cambridge : Policy, 2000. – 268 p.
8. *Connell R. W.* Masculinity and Masculinity Politics in World Society [Electronic resource] / R. W. Connell; Institute for Research on Women Lectures. – Available from : www.irw.rutgers.edu.
9. *Demetriou Demetris Z.* World Gender Order / Demetris Z. Demetriou // Men & Masculinities: a social, cultural, and historical encyclopedia; edited by Michael Kimmel and Amy Aronson. – Santa Barbara : Cal ABC-CLIO, 1994. – P. 343–345.
10. *Ehrenreich Barbara* Men Hate War Too / Barbara Ehrenreich // Foreign Affairs. 199. – Vol. 78. – № 2. – P. 118–122.
11. *Ferguson Kathy E.* Advancing Feminist Thinking on Globalization / Kathy E. Ferguson and Monique Mironesco // Gender and globalization in Asia and the Pacific : method, practice, theory / edited by Kathy E. Ferguson and Monique Mironesco; University of Hawai'i Press. – 2008. – P. 335–358.
12. *Fukuyama Francis.* Women and the Evolution of World Politics / Francis Fukuyama // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77. – № 5. – P. 24–40.
13. *Kimmel Michael.* Global Masculinities: Restoration and Resistance / Michael Kimmel // A Man's World: Changing Men's Practices in a Globalized World. – London : Zed, 2002. – P. 21–37.
14. *Tickner J. Ann.* Feminist Perspectives on International Relations / J. Ann Tickner // Handbook of International relations / edited by Walter Carlsnaels, Tomas Risse, Beth E. Simmons. – London : SAGE Publications Ltd., 2003. – P. 275–288.
15. *Tickner J. Ann.* Why Women Can't Run the World: International Politics According to Francis Fukuyama / J. Ann Tickner // International Studies Review. – 1999. – Vol. 1. – № 3. – P. 3–11.

Стаття надійшла до редколегії 15.02.2013

Прийнята до друку 25.02.2013

THE BASIC ASPECTS OF THE CREATION OF THE WORLD GENDER ORDER**Alina Iuvchenko***Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01601*

The article analyzes the concept of the world gender order and shows the basic aspects of its creation. It illustrates the ways local gender orders and world politics are reshaped under globalization.

Key words: gender order, world gender order, globalization, gender equality.

ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОГО ГЕНДЕРНОГО ПОРЯДКА**Алина Ювченко***Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, Украина, 01601*

Проанализированы перспективы формирования мирового гендерного порядка в условиях глобализации. Исследованы особенности трансформации локальных гендерных порядков и характера мировой политики в условиях становления глобального гендерного порядка.

Ключевые слова: гендерный порядок, мировой гендерный порядок, глобализация, гендерное равенство.